

П. Л. Головка,

здобувач вищої освіти третього (освітньо-наукового) рівня

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-7531-2420>

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПОНЯТІЙНО-ЗМІСТОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Державний університет «Київський авіаційний інститут»

проспект Любомира Гузара, 1, 03058, Київ, Україна

E-mail: kievepavel@gmail.com

Мета: визначити методологічні засади формування категоріального апарату юридичної науки та формулювання правових понять, проаналізувати та узагальнити дефініції поняття прав людини, запропоновані в юридичних дослідженнях, енциклопедичних, довідкових та науково-популярних виданнях, визначити основні ознаки означеного поняття та запропонувати авторську дефініцію. **Методи дослідження:** порівняльно-аналітичний, структурно-семантичний, синтаксичний, узагальнення наукових праць та законодавчих актів, класифікації тощо. **Результати:** визначені теоретико-методологічні засади формування категоріально-понятійного апарату дослідження прав людини в сучасному світі, проаналізовано та узагальнено основні наукові підходи до визначення змісту поняття принципу рівності у праві, які пропонуються правознавцями, енциклопедичною, довідковою та науково-популярною літературою, на підставі чого запропонована відповідна авторська дефініція. **Обговорення:** обґрунтована актуальність визначення понятійно-змістових засад дослідження прав людини в сучасному світі як вихідного теоретичного аспекту такого дослідження, методологічними засадами якого визначено системоцентричний підхід, а головними аспектами – структурно-семантичний, ортологічний та функціонально-семантичний. Здійснено аналіз, узагальнення та систематизацію різноманітних визначень дефініцій прав людини та виділено ряд ознак, які є системоутворюючими, на базі чого запропоноване авторське визначення досліджуваного поняття.

Ключові слова: права людини; категоріально-понятійний апарат; дефініція; термінологія; ознаки прав людини.

Постановка проблеми та її актуальність. Головними фундаментальними засадами наукових юридичних досліджень є відпрацювання їх категоріально-понятійного апарату, що сприяє гармонізації законодавчих актів, уникненню термінологічних суперечностей та дублюванню понять, забезпечує систематичне розуміння ключових правових концепцій.

Термінологічна визначеність, важлива у дослідженнях будь-якої наукової галузі, надзвичайно посилюється в юриспруденції, що доволі лаконічно, але повно сформулював англійський дослідник Крістофер Хаттон у монографії «Мо-

ва, значення і право», зазначивши, що «право є вежею, побудованою мовою» [1].

Визначення правових понять є необхідною передумовою для розвитку правової науки, вдосконалення законодавства, захисту прав і свобод громадян та ефективного функціонування правової системи. Розвиток термінологічної правової бази посилює свою актуальність в умовах глобалізації, оскільки такий розвиток є ключовим для узгодження національного законодавства з міжнародними стандартами та практиками. На важливості визначення змісту понять у правовій науці шляхом формулювання відповідних дефініцій наголошує О. Павлова,

яка підкреслює: «до того часу, поки відсутнє наукове визначення того чи іншого поняття, немає й точного знання істотності предмета, що відображається цим поняттям, відсутній і критерій для виокремлення одних предметів від інших», а відповідно – немає й істинного уявлення про правову реальність, немає правової визначеності, не може бути і ефективного регулювання суспільних відносин [2].

Особливо важливим є звернення до аналізу і відпрацювання понятійного апарату в тих юридичних проблемах, які відіграють помітну роль у становленні суспільної правової свідомості, є актуальними на загальносуспільному рівні. Питання ж забезпечення і захисту прав людини в сучасному світі безумовно відноситься до чи не найактуальніших суспільних ідей сучасності, що породжує помітний науковий інтерес вчених-правознавців до вказаної проблематики в цілому і питань термінологічної визначеності прав людини зокрема.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Виходячи із зазначеної актуальності слід відмітити, що до проблеми визначення змісту поняття прав людини в умовах сучасних суспільних відносин неодноразово зверталися відомі вчені, які запропонували власні підходи до таких досліджень та авторські дефініції. В першу чергу слід посперитися на праці М. Антоновича, Д. Белова, Ю. Бисаги, Ю. Біласа, О. Бупкевича, Л. Губерського, С. Добрянського, І. Загоря, М. Козьобри, А. Колодія, Я. Кузьменко, М. Любченко, А. Марущака, М. Палінчака, П. Рабіновича, Ю. Разметаєвої, В. Селіванова, Л. Терещенко, В. Терпишника, В. Типова, Д. Чижова, Ю. Шемшученка та інших.

Серед зарубіжних наукових розвідок варто відзначити дослідження, які здійснювали Thomas Buergenthal, Asbjörn Eide, Harri Englund, Adam Etinson, Edmund Heery, Otfried Höffe, Alistair McMillan, Iain McLean, James Nickel, Mike Noon, András Sajó, Burns H. Weston та інші.

Мета. Розглянути проблему загальнотеоретичних понятійно-змістових засад дослідження прав людини в сучасному світі. Визначити методологічні засади формування категоріального апарату юридичної науки та формулювання правових понять. Проаналізувати та узагальни-

ти дефініції поняття прав людини, запропоновані в юридичних дослідженнях, енциклопедичних, довідкових та науково-популярних виданнях, визначити основні ознаки досліджуваного поняття та запропонувати авторську дефініцію.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи методологічні засади формування юридичної термінології, варто відзначити перспективність системоцентричного підходу, який полягає у вивченні і формулюванні термінів як елементів системи, які взаємодіють між собою та утворюють цілісну структуру в межах правової науки. Важливим аспектом такого підходу є визначення термінології як динамічної системи, що змінюється разом із розвитком наукових знань та технологій, а це, в свою чергу, вимагає постійного оновлення термінів та аналізу нових понять.

М. Любченко, досліджуючи проблематику юридичної термінології, визначає основними аспектами системоцентричного підходу структурно-семантичний (розгляд тематичних груп юридичних термінів, генетичних джерел формування юридичної термінології, аналіз словотворюючої структури і структурно-граматичної організації юридичної термінології для виявлення основних і продуктивних засобів термінологічної номінації), ортологічний (стилістичний і структурний аналіз юридичної термінології та класифікація юридичних термінів за вертикальним і горизонтальним принципами) та функціонально-стилістичний (виділення термінології права (закону) і термінології правознавства (юриспруденції) [3, с. 23].

Виділення термінології правової науки і термінології законодавства в якості окремих категорій передбачає виявлення як спільних, так і відмінних рис. Розрізняються вони, зокрема, за обсягом, за юридичною силою, однозначністю і стабільністю, яка присутня для термінології законодавства, на відміну від наукової сфери. Певну відмінність мають дефініції, наведені у енциклопедичній та науково-двідковій літературі. Зберігаючи розгорнутість і всеохоплюваність визначень наукового характеру, такі дефініції помітно відходять від висвітлення певної

наукової позиції автора, зберігаючи загальність і однозначність, присутні законодавчій сфері.

Визначаючи шлях формування правових понять, варто враховувати наукову позицію В. Селіванова, який вказував, що «рух юридичних понять завжди ґрунтується на діалектиці руху реальних державно-владних і політико-юридичних явищ. Тобто не явище повинно йти за поняттям, а будь-яке поняття – за відповідним явищем» [4].

Окрім того, варто зазначити, що будь-яке, навіть найбільш повне, логічне і чітке визначення з плином часу втрачає свою актуальність і з розвитком наукового пізнання в різних наукових галузях і, передусім, - юриспруденції потребує уточнення, доповнення і переосмислення. Інакше наукову думку очікує стереотипізація, застиглість і гальмування розвитку. Вираз римських юристів «*omnis definitio in jure periculosa*» (будь-яке визначення в праві є небезпечним) стимулює вчених-правознавців до постійного наукового пошуку у питаннях аналізу та узагальнення наявних і формулювання нових визначень.

Аналізуючи наявні визначення поняття прав людини, в першу чергу звертаємося до енциклопедичних видань, які пропонують такі дефініції. Варто зазначити, що увагу до дефініювання поняття «права людини» виявляють переважна більшість таких видань. Так, найповніша й найстаріша універсальна енциклопедія *Encyclopaedia Britannica* визначає права людини як «права, які належать окремій особі чи групі осіб лише тому, що вони люди, або як наслідок внутрішньої вразливості людини, або тому, що вони необхідні для можливості справедливого суспільства. Яким би не було їхнє теоретичне обґрунтування, права людини стосуються широкого континууму цінностей або можливостей, які, як вважають, посилюють людську свободу волі або захищають людські інтереси та оголошені універсальними за характером, у певному сенсі однаково затребуваними для всіх людей, теперішніх і майбутніх» [5].

Стенфордська енциклопедія філософії вказує, що: «Права людини – це норми, які прагнуть захистити всіх людей у всьому світі від серйозних політичних, правових і соціаль-

них зловживань. Прикладами прав людини є право на свободу віросповідання, право на справедливий суд у разі звинувачення у вчиненні злочину, право не піддаватися тортурам і право на освіту. Філософія прав людини розглядає питання про існування, зміст, природу, універсальність, виправданість і правовий статус прав людини» [6].

Відкрита енциклопедія антропології (раніше Кембриджська енциклопедія антропології) підкреслює, що права людини являють собою набір моральних і правових принципів, які застосовуються до всіх людей, незалежно від їх віку, статі, релігії, національності та інших подібних характеристик. Однак вони можуть бути заявлені та застосовані лише в конкретних історичних і культурних обставинах [7].

Оксфордський словник з управління людськими ресурсами визначає права людини як універсальні, фундаментальні та невід'ємні права, яких люди набувають у силу своєї людяності. Права людини закріплені міжнародним правом [8]. Короткий Оксфордський політичний словник підкреслює, що права людини є особливим видом невідчужуваних моральних прав, які однаково стосуються всіх людей [9].

Енциклопедією міжнародного публічного права Макса Планка права людини визначаються як права окремих осіб і груп, які визнаються такими в міжнародних договорах і деклараціях, а також міжнародним звичаєвим правом [10].

Серед вітчизняних енциклопедичних видань абсолютно обґрунтованим буде першочергове звернення до Великої української енциклопедії, яка визначає права людини як «комплекс природних і непорушних свобод і юридичних можливостей, що обумовлені фактом існування людини в цивілізованому суспільстві; іманентні можливості людини поводитися відповідно до своїх свідомих волевиявлень та робити все, що не заборонено законом і не спричиняє не виправданої шкоди правам і свободі інших людей» [11]. Українська дипломатична енциклопедія пропонує розглядати права людини як «комплекс прав і свобод, що належать людині від народження» [12]. Щодо наведеного визначення варто зауважити, що попри надмірну лаконічність, яка не надає можливості врахування

комплексу ознак аналізованого поняття, має місце і тавтологія, оскільки поняття «права» визначається через поняття «права і свободи». В той же час важливою деталлю є відсилання до теорії природного права шляхом вказівки на те, що права притаманні людині від народження.

Чітке, розгорнуте і структуроване визначення прав людини пропонує юридична енциклопедія, визначивши їх, як визначальні засади правового статусу особи, які належать людині від народження, а тому є природними і невідчужуваними. Без цих прав людина не може існувати як повноцінна суспільна істота. Права людини є необхідним елементом громадянського суспільства і правової держави. Права людини засновані на принципах свободи, рівності та справедливості й мають універсальний характер [13, с. 710].

Ряд дослідників визначає права людини, виходячи передусім з теорії природного права. Так, німецький дослідник Отфريد Хеффе визначає права людини як суб'єктивні права, на володіння якими може претендувати кожна людина, незалежно від обставин [14].

На змістову багатоманітність поняття прав людини вказує І. Загоруй, який відзначає, що права людини виступають і в ролі поняття, і в той же час системи принципів, що забезпечують належні умови для можливостей людського існування, норм і традицій, а також і міри свободи та складовою правового статусу особи тощо. Важливим є розуміння прав людини як засад конституційного ладу, основ громадянського суспільства і базису сучасної цивілізації [15, с. 78].

Заслуговує на увагу науковий підхід розгляду прав людини через категорію можливостей. Яскравим прикладом є позиція П. Рабіновича, який вказує, що права людини: «це певні можливості людини, котрі необхідні для задоволення потреб її існування та розвитку в конкретно-історичних умовах, об'єктивно зумовлюються досягнутим рівнем розвитку суспільства й забезпечені обов'язками інших суб'єктів» [16, с. 12].

Винятково важливими видаються дефініції, які окрім характеристики дефінованого поняття підкреслюють і його суспільну цінність. Так,

Д. Чижов визначає права людини як основоположні засади правового статусу особи; основоположну ідею, що відображає людську гідність, притаманну кожній людині, що існує на універсальному рівні за межами законодавства і водночас як встановлене законом суб'єктивне право; як поняття, що характеризує правовий статус людини відносно держави, її можливості і домагання в певних сферах суспільного життя; найважливішу складову соціокультурної цивілізаційної системи, основи самого суспільства й держави, її конституційного ладу, стиль цивілізації [17].

Л. Терещенко підкреслює, що права людини є комплексом природних і непорушних свобод і юридичних можливостей, обумовлених фактом існування людини в цивілізованому суспільстві [18]. І. Загоруй вказує, що права людини – це загальна й рівна для всіх міра (норма) свободи (можливої поведінки), необхідна для задоволення основних потреб її існування, розвитку й самореалізації, яка в певних конкретно-історичних умовах визначається взаємним визнанням свободи суб'єктами правового спілкування (з іншими особами, суспільством і державою) і не залежить від її офіційної фіксації державою (права людини фіксуються міжнародними актами), хоча й потребує державного визнання й гарантування [15]. Подібні підходи пропонує і Ю. Бисага, який пропонує розуміти права людини як гарантовану законом міру свободи (можливості) особистості, що у відповідності з досягнутим рівнем розвитку суспільства здатна забезпечити її існування і розвиток та закріплена в якості міжнародного стандарту як загальна і рівна для всіх людей [19]. Вказані позиції видаються актуальними завдяки тому, що дослідники, визначаючи поняття прав людини, вдаються до категорії свободи, оскільки взаємозв'язок цих категорій є винятково важливим для розуміння глибинної сутності прав людини. Вказані поняття, залишаючись близькими за змістом і джерелами виникнення, суттєво відрізняються за способами та шляхами захисту і реалізації.

Свобода як суспільно-правовий феномен є юридичною можливістю людини поводитися відповідно до своїх волевиявлень в межах,

визначених законом. Як правило, такі межі обумовлені необхідністю захисту прав і свобод інших людей та суспільства в цілому. В якості прикладу можна навести свободу пересування, яка конституційно гарантована всім, хто на законних підставах перебуває на території України, але за винятком обмежень, які встановлюються законом [20].

Таким чином, взаємозв'язок зазначених правових феноменів виявляється у тому, що свобода людини є вихідним поняттям у проблемі прав людини і громадянина, визначаючи права людини як загальну й рівну для всіх міру свободи. Саме законодавчо закріплені права людини повинні забезпечити правову узгодженість свободи окремої людини зі свободою інших членів суспільства, дотримуючись принципу рівності.

Винятково важливим аспектом дефініювання змісту поняття прав людини є визначення, призначені для його тлумачення серед широких верств населення. Поява таких визначень обумовлена надважливістю проблеми прав людини на суспільному та міжнародному рівнях, що викликає значний інтерес до нього соціуму і, відповідно, потребує пояснень, які мають характеризуватися як простотою і доступністю, так і науковістю та відповідністю правовим нормам. Подібну роз'яснювальну роботу проводять як урядові, так і неурядові громадські організації, які діють на регіональному, національному та міжнародному рівнях. Її важливість полягає саме в тому, що дохідливо сформульовані визначення закріплюються в психології людей та формують суспільну правову свідомість, яка, в свою чергу, є вихідною базою для удосконалення законодавства щодо забезпечення прав людини і громадянина.

Так Управління Верховного комісара ООН з прав людини містить на своєму офіційному сайті наступне визначення: «Права людини – це права, які ми маємо просто тому, що ми існуємо як люди – вони не надаються жодною державою. Ці універсальні права притаманні всім нам, незалежно від національності, статі, національного чи етнічного походження, кольору шкіри, релігії, мови чи будь-якого іншого статусу. Вони варіюються від найфундаментальніших – права на життя – до тих, які роблять життя вар-

тим життя, таких як права на їжу, освіту, роботу, здоров'я та свободу» [21].

Дитячий фонд ООН ЮНІСЕФ (англ. United Nations Children's Fund, UNICEF) вказує, що права людини – це стандарти, які визнають і захищають гідність усіх людей. Права людини регулюють те, як окремі люди живуть у суспільстві та між собою, а також їхні стосунки з державою та зобов'язання, які держава має щодо них. Закон про права людини зобов'язує уряди робити одні речі та забороняє їм робити інші. Люди також мають обов'язки: використовуючи свої права людини, вони повинні поважати права інших. Жоден уряд, група чи окрема особа не мають права робити щось, що порушує права інших [22].

Посібник з навчання молоді правам людини, який розміщено на сайті Ради Європи, достатньо образно розкриває права людини, вдаючись при цьому до різноманітних порівнянь: «Права людини схожі на броню: вони захищають вас; вони схожі на правила, тому що вони говорять вам, як ви можете поводитися; і вони як судді, бо до них можна апелювати. Вони абстрактні – як емоції; і, як і емоції, вони належать усім і існують незалежно від того, що відбувається.

Вони схожі на природу, тому що їх можна порушити; і як дух, тому що їх неможливо знищити. Як і час, вони ставляться до нас усіх однаково – до багатих і бідних, старих і молодих, білих і чорних, високих і низьких. Вони висловлюють нам повагу і вимагають, щоб ми з повагою ставилися до інших. Подібно до добра, правди та справедливості, ми іноді можемо не погоджуватися щодо їх визначення, але ми впізнаємо їх, коли бачимо їх» [23].

Базовий онлайн-курс з права для студентів, викладачів, громадських активістів і медійників «Людина та держава. Правила гри» визначає права людини як певні основні можливості, необхідні для гідного і вільного існування людини та її розвитку [24].

Важливими аспектами, які необхідно враховувати при формулюванні визначення прав людини, є їх ознаки та властивості, які неодноразово ставали предметом наукових правових досліджень. Так, Ю. Разметаєва фокусує увагу на таких властивостях прав людини, як їх здатність

вважатися універсальною цінністю для будь-якого суспільства громадянського типу, незалежно від національно-культурного контексту та фундаментальною цінністю громадянського суспільства, наявність ідеї гідності, поваги і до інших, і до себе, та передбачення ставлення до іншої людини як до такого ж носія прав, тобто як до рівного. В якості наступної ознаки дослідниця вказує на рівень захищеності прав людини як основного критерію розвитку громадянського суспільства в цілому. Важливими аспектами реалізації прав людини в громадянському суспільстві також визначені наявність різноманітних, альтернативних, засобів їх захисту, а також відповідна суспільна активність носіїв прав [25].

Ю.М. Бисага, визначаючи права людини як можливості (свободи), відносить до їх ознак спрямованість на задоволення основних біосоціальних потреб особистості, природність і невідчужуваність, екстратериторіальність та незалежність від національної приналежності і закріпленість в актах законодавства (правовий характер) [19].

ЮНІСЕФ відносить до ознак прав людини їх універсальність і невідчужуваність, неподільність, взаємозалежність і взаємозв'язок, рівність і недискримінацію, участь та інклюзію а також підзвітність і верховенство права [26].

Аналіз та узагальнення ознак прав людини, викладені у наукових дефініціях, енциклопедичних та довідкових визначеннях, науково-популярній інформації та спеціальних правових дослідженнях дає підстави для виокремлення найбільш актуальних та поширених.

У першу чергу звернемо увагу на поняття, запропоновані у якості видових до поняття прав людини, оскільки саме вони дають головну визначальну ознаку. Окремі джерела пропонують вважати таким поняттям права, що, на нашу думку, є недоцільним внаслідок наявної тавтології та неможливості таким чином повного розкриття змісту визначення. Більш доцільним видається визначення поняття прав людини через категорію свободи, або як міру свободи, чи можливості. І найоптимальнішою визначальною характеристикою прав людини вважаємо їх розгляд як визначальних або основоположних

засад правового статусу особи (Ю. Шемшученко, Д. Чижов).

Щодо інших ознак варто вказати на універсальність, невідчужуваність, природність, обумовленість рівнем суспільного розвитку та забезпечуваність державою через закріпленість у актах законодавства та різноманітні засоби захисту.

Також винятково важливим є підкреслення значення прав людини в контексті загальносуспільного розвитку (С. Добрянський), через їх визначення як найважливішої складової соціокультурної цивілізаційної системи (Д. Чижов), критерію розвитку громадянського суспільства в цілому (Ю. Разметаєва) або констатації їх необхідності для можливості справедливого суспільства (Burns H. Weston).

Також для більш повного визначення поняття прав людини вважаємо за необхідне підкреслення їх спрямованості на задоволення основних біосоціальних потреб особистості (Ю. Бисага) та забезпечення гідних умов існування та нормального розвитку людини (С. Добрянський).

Важливим є і урахування такої ознаки сучасного етапу розвитку прав людини, як їх динамічність, яка пов'язана з процесами демократизації, гуманізації, інформатизації, науковими досягненнями в медицині, біології, кібернетиці, космічній сфері. Тому динамічність, як ознака прав людини в сучасних умовах, також має бути відображеною у відповідній дефініції.

Під час створення відповідного визначення потрібно мати на увазі і можливість обмеження окремих прав громадян, викликаних гострою суспільною необхідністю та чітко законодавчо визначених. Сучасна ситуація, пов'язана з широкомасштабною збройною агресією російської федерації та проголошеним у зв'язку з цим воєнним станом, надзвичайно актуалізує наукові дослідження щодо нормативно-правового забезпечення реалізації прав людини з урахуванням зазначеного аспекту.

Висновки. Таким чином, теоретичне визначення понятійно-категоріальних засад прав людини та їх головної дефініції є винятково важливим аспектом дослідження вказаної проблеми, до відпрацювання якої неодноразово звер-

Методологічними засадами дослідження понятійно-категоріального апарату проблем прав людини зокрема та юриспруденції в цілому є системоцентричний підхід в силу його розуміння наукової термінології правознавства як динамічної системи, що змінюється разом із розвитком наукових знань, головними аспектами якого є структурно-семантичний, ортологічний та функціонально-семантичний.

Визначення змісту поняття прав людини пропонують як довідкові та енциклопедичні видання, так і вчені, які досліджують вказану проблему. В силу її суспільної значимості до її тлумачення вдаються і видання громадських організацій та урядових структур з метою пропагування проблеми серед широких верств населення. Попри їх різноманітність, різну змістову наповнюваність та відмінності у рівнях понятійних підходів, аналіз та узагальнення дозволяє виділити ряд ознак, які в силу їх повторюваності і змістової значимості можна вважати системоутворюючими для дефініювання поняття прав людини.

Узагальнення, систематизація та відповідне компонування вищенаведених ознак дає підстави для визначення поняття прав людини в сучасному світі у наступному формулюванні: права людини у сучасному світі – це основоположні засади правового статусу особи, які захищаються і забезпечуються державою, є найважливішою складовою розвитку громадянського суспільства, характеризуються універсальністю, невідчужуваністю, природністю, динамічністю та обумовленістю рівнем суспільного розвитку і спрямовані на задоволення основних біосоціальних потреб особистості, виступаючи мірою її свободи.

1. Hutton Ch. Language, Meaning and the Law / Christopher Hutton. Edinburgh University Press, 2009. URL: <https://doi.org/10.3366/edinburgh/9780748633500.001.0001> (дата звернення: 01.11.2024).

2. Павлова О.І. Дефініція як спосіб тлумачення наукових понять. *Мова*. 2010. № 15. С. 151.

3. Любченко М.І. Юридична термінологія: поняття, особливості, види: монографія. Харків: ТОВ «Видавництво права людини», 2015. 280 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/17318/1/Lubchenco_mon-2015.pdf (дата звернення: 06.12.2024).

4. Селіванов В. Права і свободи людини: класична доктрина і сучасна концепція (до порівняльної характеристики). *Вісник Академії правових наук України*. 2005. № 4 (43). С. 3-15, с. 6-7.

5. Burns H. Weston. Human rights. Encyclopædia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/human-rights> (дата звернення: 08.12.2024).

6. James Nickel and Adam Etinson, «Human Rights». *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2024 Edition), Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.). URL: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2024/entries/rights-human> (дата звернення: 08.12.2024).

7. Harri Englund. Human Rights. *The Open Encyclopedia of Anthropology*. URL: <https://www.anthroencyclopedia.com/entry/human-rights> (дата звернення: 08.12.2024).

8. Edmund Heery and Mike Noon. Human Rights. *A Dictionary of Human Resource Management* (2 ed.). Oxford University Press. 2008. URL: [https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref-9780199298761.001.0001/acref-9780199298761-e-1653](https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780199298761.001.0001/acref-9780199298761-e-1653) (дата звернення: 08.12.2024).

9. Iain McLean and Alistair McMillan. Human Rights. *The Concise Oxford Dictionary of Politics* (3 ed.). Oxford University Press. 2008. URL: <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780199207800.001.0001/acref->

9780199207800-e-619 (дата звернення: 08.12.2024).

10. Thomas Buergenthal. Human Rights. *Max Planck Encyclopedia of Public International Law [MPEPIL]*. Oxford Public International Law. 2007. URL: <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e810> (дата звернення: 08.12.2024).

11. Тертишник В.М. Права людини. *Велика українська енциклопедія*. URL: https://vue.gov.ua/Права_людини (дата звернення: 08.12.2024).

12. Буткевич О.В. Права людини. *Українська дипломатична енциклопедія: у 2-х т. / редкол.: Л.В. Губерський (голова) та ін. Київ: Знання України, 2004. Т. 1. 760 с., с. 974–975. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Avtorskyi_kolektyv/Ukrainska_dyplomatychna_entsyklopediia_Tom_1-2.pdf? (дата звернення: 08.12.2024).*

13. Шемшученко Ю.С. Права людини. *Юридична енциклопедія*. В 6 т. Київ: Укр. енцикл., 1998. Т. 4.

14. Разметаєва Ю.С. Права людини як фундаментальна цінність громадянського суспільства: до постановки питання. *Юридичний вісник*. 2006. № 1. С. 110–113. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/1841/1/Razmetaeva_110%E2%80%93113.pdf (дата звернення: 12.12.2024).

15. Загоруй І.С. Поняття «права людини»: теоретико-правові підходи до розуміння прав людини. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2016. Вип. 2. С. 66–82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2016_2_10. (дата звернення: 08.12.2024).

16. Рабінович П. Основоположні права людини: терміно-поняттєвий інструментарій дослідження та викладання. *Право України*. 2015. № 2. С. 9–23.

17. Чижов Д.А. Теоретико-правові підходи до розуміння прав людини як об'єкта національної безпеки. *Парадигмальні виклики сучасного розвитку: колективна монографія / за заг. ред. Дуки А.П. Чернігів: ГО «Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій», 2022. С. 68–78. URL: https://reicst.com.ua/*

asp/article/view/monograph_paradigmatic_03_2022_02_02/monograph_paradigmatic_03_2022_02_02 (дата звернення: 12.12.2024).

18. Терещенко Л.В. Права людини. Настільна книга громадянина. Довідкове видання / Левченко К.Б., Чернявський С.С. та ін. Харків: Фоліо, 2019. 656 с., с. 17. URL: <https://adm.dp.gov.ua/storage/app/media/Knyha-Hromadyanya/1-KH-Hromadyanyin-i-derzhava.pdf> (дата звернення: 12.12.2024).

19. Бисага Ю.М., Палінчак М.М., Белов Д.М., Данканич М.М. Основні права людини. Ужгород, 2003. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/5101/1/%D0%9E%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BD%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0.pdf> (дата звернення: 12.12.2024).

20. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. В редакції від 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 13.12.2024).

21. What are human rights?: The Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR). URL: <https://www.ohchr.org/en/what-are-human-rights> (дата звернення: 16.12.2024).

22. What are human rights? Human rights belong to each and every one of us equally. UNICEF, for every child. URL: <https://www.unicef.org/child-rights-convention/what-are-human-rights> (дата звернення: 16.12.2024).

23. What are human rights?: COMPASS. Manual for Human Rights Education with Young people. URL: <https://www.coe.int/en/web/compass/what-are-human-rights-> (дата звернення: 16.12.2024).

24. Людина та держава. Правила гри: Базовий онлайн-курс з права для студентів, викладачів, громадських активістів і медійників. URL: https://edera.gitbook.io/law/osnovy_konspetsii_prav_liudyny/oznaky_prav_liudyny (дата звернення: 16.12.2024).

25. Разметаєва Ю.С. Права людини як фундаментальна цінність громадянського суспільства. Харків: Фінарт, 2013. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/>

1841/1/Razmetaeva_110%E2%80%93113.pdf (дата звернення: 16.12.2024).

26. What are human rights? Human rights belong to each and every one of us equally. UNICEF, for every child. URL: <https://www.unicef.org/child-rights-convention/what-are-human-rights> (дата звернення: 16.12.2024).

References

1. Hutton Ch. Language, Meaning and the Law. Christopher Hutton. Edinburgh University Press, 2009. URL: <https://doi.org/10.3366/edinburgh/9780748633500.001.0001> (data zvernennia: 01.11.2024).

2. Pavlova O.I. Definitsiia yak sposib tlu-machennia naukovykh poniat. *Mova*. 2010. № 15. S. 151.

3. Liubchenko M.I. Yurydychna terminolohiia: poniattia, osoblyvosti, vydy: monohrafiia. Kharkiv: TOV «Vydavnytstvo prava liudyny», 2015. 280 s. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/17318/1/Lubchenco_mon-2015.pdf (data zvernennia: 06.12.2024).

4. Selivanov V. Prava i svobody liudyny: klasychna doktryna i suchasna kontsepsiia (do porivnialnoi kharakterystyky). *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*. 2005. № 4(43). S. 3-15, s. 6-7.

5. Burns H. Weston. Human rights. *Encyclopædia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/human-rights> (data zvernennia: 08.12.2024).

6. James Nickel and Adam Etinson, «Human Rights». *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2024 Edition), Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.). URL: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2024/entries/rights-human> (data zvernennia: 08.12.2024).

7. Harri Englund. Human Rights. *The Open Encyclopedia of Anthropology*. URL: <https://www.anthroencyclopedia.com/entry/human-rights> (data zvernennia: 08.12.2024).

8. Edmund Heery and Mike Noon. Human Rights. *A Dictionary of Human Resource Management* (2 ed.). Oxford University Press. 2008. URL: <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780199298761.001.0001/acref-9780199298761-e-1653> (data zvernennia: 08.12.2024).

9. Iain McLean and Alistair McMillan. Human Rights. *The Concise Oxford Dictionary of Politics* (3 ed.). Oxford University Press. 2008. URL: <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780199207800.001.0001/acref-9780199207800-e-619> (data zvernennia: 08.12.2024).

10. Thomas Buergenthal. Human Rights. *Max Planck Encyclopedia of Public International Law [MPEPIL]*. Oxford Public International Law. 2007. URL: <https://opil.ouplaw.com/display/10.1093/law:epil/9780199231690/law-9780199231690-e810> (data zvernennia: 08.12.2024).

11. Tertyshnyk V.M. Prava liudyny. *Velyka ukrainska entsyklopediia*. URL: https://vue.gov.ua/Права_людини (data zvernennia: 08.12.2024).

12. Butkevych O.V. Prava liudyny. *Ukrainska dyplomatychna entsyklopediia: u 2-kh t. / redkol.: L.V. Huberskyi (holova) ta in.* Kyiv: Znannia Ukrainy, 2004. T. 1. 760 s., s. 974–975. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Avtorskyi_kolektyv/Ukrainska_dyplomatychna_entsyklopediia_Tom_1-2.pdf (data zvernennia: 08.12.2024).

13. Shemshuchenko Yu.S. Prava liudyny. *Yurydychna entsyklopediia*. V 6 t. Kyiv. Ukr. entsykl., 1998. T. 4.

14. Razmetaeva Yu.S. Prava liudyny yak fundamentalna tsinnist hromadianskoho suspilstva: do postanovky pytannia. *Yurydychnyi visnyk*. 2006. № 1. S. 110–113. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/1841/1/Razmetaeva_110%E2%80%93113.pdf (data zvernennia: 12.12.2024).

15. Zahorui I.S. Poniattia «prava liudyny»: teoretyko-pravovi pidkhody do rozuminnia prav liudyny. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E.O. Didorenka*. 2016. Vyp. 2. S. 66-82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlduvs_2016_2_10 (data zvernennia: 08.12.2024).

16. Rabinovych P. Osnovopolozhni prava liudyny: termino-poniattieviy instrumentarii

doslidzhennia ta vykladannia. *Pravo Ukrainy*. 2015. № 2. S. 9-23.

17. Chyzhov D.A. Teoretyko-pravovi pidkhody do rozuminnia prav liudyny yak obiekta natsionalnoi bezpeky. Paradyhmalni vyklyky suchasnoho rozvytku: kolektyvna monohrafiia / za zahalnoi redaktsiieiu Duky A.P. Chernihiv: HO «Naukovo-osvitnii innovatsiinyi tsentr suspilnykh transformatsii», 2022. S. 68–78. URL: https://reicst.com.ua/asp/article/view/monograph_paradigmatic_03_2022_02_02/monograph_paradigmatic_03_2022_02_02 (data zvernennia: 12.12.2024).

18. Tereshchenko L.V. Prava liudyny. Nastilna knyha hromadianyna. Dovidkove vydannia. Levchenko K.B., Cherniavskiy S.S. ta in. Kharkiv: Folio, 2019. 656 s., s. 17. URL: <https://adm.dp.gov.ua/storage/app/media/Knyha-Hromadyanyna/1-KH-Hromadyanyn-i-derzhava.pdf> (data zvernennia: 12.12.2024).

19. Bysaha Yu.M., Palinchak M.M., Bielov D.M., Dankanych M.M. Osnovni prava liudyny. Uzhhorod, 2003. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/5101/1/%D0%9E%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BD%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0.pdf> (data zvernennia: 12.12.2024).

20. Konstytutsiia Ukrainy: pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 cherv. 1996 r. V redaktsii vid 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (data zvernennia: 13.12.2024).

21. What are human rights?: The Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR). URL: <https://www.ohchr.org/en/what-are-human-rights> (data zvernennia: 16.12.2024).

22. What are human rights? Human rights belong to each and every one of us equally. UNICEF, for every child. URL: <https://www.unicef.org/child-rights-convention/what-are-human-rights> (data zvernennia: 16.12.2024).

23. What are human rights?: COMPASS. Manual for Human Rights Education with Young people. URL: <https://www.coe.int/en/web/compass/what-are-human-rights-> (data zvernennia: 16.12.2024).

24. Liudyna ta derzhava. Pravyla hry: Bazovyi onlain-kurs z prava dlia studentiv, vykladachiv, hromadskykh aktyvistiv i mediinykiv. URL: https://edera.gitbook.io/law/osnovy_koncepcii_prav_liudyny/oznaky_prav_liudyny (data zvernennia: 16.12.2024).

25. Razmietaieva Yu.S. Prava liudyny yak fundamentalna tsinnist hromadianskoho suspilstva. Kharkiv: Finart, 2013. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/1841/1/Razmet-aeva_110%E2%80%9393113.pdf (data zvernennia: 16.12.2024).

26. What are human rights? Human rights belong to each and every one of us equally. UNICEF, for every child. URL: <https://www.unicef.org/child-rights-convention/what-are-human-rights> (data zvernennia: 16.12.2024).

Pavlo Holovko

GENERAL THEORETICAL CONCEPTUAL AND CONTENT PRINCIPLES OF HUMAN RIGHTS RESEARCH

State University «Kyiv Aviation Institute»
Lyubomyr Huzar Avenue, 1, 03058, Kyiv, Ukraine
E-mail: kievepavel@gmail.com

Purpose: to determine the methodological principles of the formation of the categorical apparatus of legal science and the formulation of legal concepts, to analyze and summarize the definitions of the concept of human rights proposed in legal studies, encyclopedic, reference and popular science publications, to determine the main features of the defined concept and propose an author's definition. **Research methods:** comparative-analytical, structural-semantic, syntactic, generalization of scientific works and legislative acts, classification, etc. **Results:** the theoretical and methodological principles of the formation of the categorical-conceptual apparatus of the study of human rights in the modern world are determined, the main scientific approaches to determining the content of the concept of the principle of equality in law, which are proposed by lawyers, encyclopedic, reference and popular science literature, are analyzed and summarized, on the basis of which the corresponding author's definition is formulated. **Discussion:** the relevance of defining the conceptual and substantive principles of human rights research in the modern world as an exceptionally important aspect of the study of the specified problem, which has been repeatedly addressed by both domestic and foreign scholars in the fields of jurisprudence, political science, philosophy, public administration and other sciences, is substantiated. It is emphasized that civilizational progress is constantly expanding the issues of human rights, which requires the corresponding improvement of the relevant terminology. The methodological principles of such a definition are a system-centric approach, and the main aspects are structural-semantic, orthological and functional-semantic. An analysis, generalization and systematization of various definitions of human rights definitions are carried out and a number of features that are system-forming are highlighted, on the basis of which the author's definition of the studied concept is proposed.

Key words: human rights; categorical-conceptual apparatus; definition; terminology; features of human rights.

Стаття надійшла до редакції 20.12.2024